

Гут Наталя,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
(м. Умань, Україна)

ОКЛИЧНІСТЬ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Поняття окличності, пов'язане з голосовим вираженням, не окреслювалося в проблему, яка потребувала б свого теоретичного вирішення для епох переважно усного функціонування мови. Ще за часів античності, а також у середні віки увага вчених була звернена на мову тварин і пошук тих спільних особливостей, передусім голосового вираження крику, які поєднують її з людською. У цілому проблема окличності вперше постає в своїй сучасній значущості для теорії комунікації лише у працях учених XVIII ст. Так Ж.-Ж. Руссо розглядає проблему поступового розвитку артикульованої мови з неартикульованих вигуків, які залишаються такими в усіх мовах, і доходить висновку про те, що усне мовлення виражає почуття, а письмове – думки. Саме у XVIII ст. відбувається усвідомлення та виокремлення специфіки двох основних видів мовного функціонування – усного і письмового, а також спроби дослідження семіотичних засад людської культури, зокрема культурного синкретизму мови і музики, сутності знака-символа тощо [4, 8].

Одним із важливих осередків цієї комунікативно-системної проблематики є питання окличності, яке не знайшло до нашого часу остаточного вирішення в мовознавчій науці. Окличність відноситься передусім до галузі мовлення, тому в системному ракурсі мови вона у багатьох випадках розглядалась як відхилення від певної логічної моделі побудови речення. Немає однозначності також у визначенні граматичного статусу окличності: деякі сучасні дослідники наділяють її самостійною комунікативною функцією, інші – лише допоміжною. Відомо також, що існують певні труднощі в делімітації явищ окличності. Розв'язуючи ці проблеми, сучасні мовознавці розробляють критерії визначення просодико-інтонаційних характеристик окличності, крім того, основна увага

приділяється граматичним ознакам окличності, які виражаються як в усному мовленні, так і при його передачі на письмі.

З одного боку, можна констатувати невизначеність статусу окличності в традиційній і сучасній граматиці, а з іншого – визнання її основною типологічною ознакою особливу комунікативну функцію, яка полягає у вираженні емоційно-оцінного ставлення мовця до певних фактів дійсності та відповідній експресивній дії щодо співрозмовника. При цьому основними виявами окличності є специфічний інтонаційний малюнок, наявність деяких мовних елементів, таких як вигуки та певні спеціальні синтаксичні моделі [5, 191]. Типологічна модальна основа окличності охоплює галузь суб'єктивних та інтерсуб'єктивних модальностей, а саме оцінно-емотивні модальності та модальність волевиявлення. Отже, розв'язання проблеми окличності зосереджено передусім на визначенні її основної семантики, структурно-синтаксичних моделей та функціонально-прагматичної спрямованості, що водночас дозволяє вирішити питання про допоміжний чи основний комунікативний статус окличності в класифікації структурно-композиційних типів та дає всебічне визначення її системно-функціональної сутності [3, 8].

Окличність у семантичному плані виражає абсолютний високий ступінь, вищий за ступінь, позначений абсолютним суперлативом. Основним та первісним значенням окличності виступає емотивне значення, яке і виражається переважно саме в окличному реченні. Оцінне значення є другою необхідною семантичною складовою окличності. Інтенсивність, яка звичайно не виділяється в окрему мовну категорію, виступає як основне значення при вираженні суб'єктивності мовця в окличному висловленні. Експресивність є виявом як самовираження або вираження суб'єктивності в мові, утворюючи вихідну синкретичну єдність із значеннями емотивності та оцінності. Волевиявлення є додатковим значенням окличності, яке, з одного боку, виявляється як апелятивність, а з іншого є спонуканням.

Лінгвістичним виразником окличності є обов'язковий фонетичний маркер, представлений експліцитним інтонаційним малюнком, що

окреслюється подовженнями та підвищенням тону і нерідко супроводжується емпатичним наголосом. Вигук, який є первісним засобом вираження окличності, виступає синкретичним виразником основних її значень. Крім того, окличність виражається лексико-граматичними засобами кваліфікативно-квантитативної семантизації, які позначають розділення ознаки та її високого ступеня лексико-морфологічними та морфо-синтаксичними засобами. У першому випадку окличні значення виражаються певними лексико-граматичними елементами, що мають відповідне значення на межі семантичного та категоріального.

До лексико-граматичних процесів конструювання окличного модусу відноситься ресемантизація, яка веде до лексикалізації та граматикалізації певних структур, які стають, таким чином, носіями окличності. Водночас у першому випадку має місце певна структурна закріпленість лексико-морфологічних елементів, а в другому – тенденція до лексикалізації та граматикалізації елементів відповідних структур.

До засобів вираження окличності відносяться лексико-граматичні маркери окличності з означальною (прикметниково-прислівниковою) функцією інтенсифікації якісної чи кількісної ознаки, які є граматичними омонімами займенників та прислівників іншої синтаксичної природи [2, 273].

Окличність є синтезом емотивності та інтенсивності у вираженні суб'єктивної оцінки. Це емотивний знак симпатії, пристрасності, антипатії, заперечення, захвату, поваги, докору, зневаги, іронії, подиву, болю, обурення, гніву, байдужості, емпізи. Ці нюанси з їх багатими варіаціями є потенційно присутніми у майже всіх окличних висловленнях: тон і контекст, надаючи реченню спеціального забарвлення, реалізують те чи інше афективне значення.

Засновані на вихідних характеристиках крику, спеціальне голосове вираження та певний інтонаційний малюнок позначають такі основні комунікативні вияви екзистенційності індивіда як вступ до ситуації спілкування (звернення, привернення уваги співрозмовника), вияв власної суб'єктивності

мовця (оцінка, емоції), інтенціональна мовленнєва дія на адресата (волевиявлення, спонукання, побажання).

Окличність виражається також за допомогою спеціальних засобів кваліфікативно-квантитативної семантизації до яких відносяться: 1) лексико-граматичні маркери окличності; 2) засоби інтенсифікуючого виділення; 3) ресемантизація та граматикалізація цілісних структурних утворень [1, 18].

Отже, висловлення окличної природи містять щонайменше два компоненти: власне інформативну частину та суб'єктивний семантичний компонент, у якому відображається емоційна реакція мовця, а окличні висловлення належать до класу таких одиниць, де номінативний (ядерний) і модальний аспекти невіддільні, тоді як домінування одного з них виявляє ситуативне значення висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беседина Н. А. Восклицательные предложения в современном английском языке: семантика, грамматика и функциональные аспекты: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.04 "Германские языки". – Санкт-Петербург, 1995. – 20 с.
2. Навчук Г. В. Функціональні особливості окличних речень та засоби їх вираження в сучасній українській мові / Г.В. Навчук // Південний архів: Зб. наук. праць. Філологічні науки. – Херсон : Айлант, 2002. – Вип. XIV. – С. 270–273.
3. Пініч І. П. Окличні висловлення в сучасному англомовному діалогічному дискурсі: семантика та функціонування: автореф. дис. ... канд. наук: 10.02.04 "Германські мови" / І. П. Пініч. – Київ, 2009. – 23 с.
4. Тришкіна Т. В. З історії вираження окличності у французькій мові / Т. В. Тришкіна // Вісник Київського національного університету. Іноземна філологія. – К. : КНУ, 2000. – № 30. – С. 50–53.
5. The Exclamative // English Grammar: A University Course / [Angela Downing, Philip Locke]. – London : Routledge, 2006. – P. 191.